

UDK 81'366.52

811.163.42'52

811.161.1'52

Pregledni članak

Prihvaćeno za tisak 11. 10. 2002.

Marina Radčenko
Zagreb

Mocijska tvorba u hrvatskom i ruskom jeziku

U radu se uspoređuje morfološko ustrojstvo hrvatskih i ruskih imenica u kojima morfemi sa značenjem »muški spol« stoje nasuprot morfemima sa značenjem »ženski spol«. Analiza se temelji na strukturalističkom pristupu morfološkom sustavu koji je proveden u radovima Josipa Silića (*Morfologija hrvatskoga jezika*, Zagreb 1995 i *Hrvatski jezik 2*, Zagreb 2001).

Prvo se prikazuje raspodjela hrvatskih i ruskih imenica na muški, ženski i srednji rod te se određuje razlika između sociološkog pojma »spol« i gramatičkog pojma »rod«. Zatim se raščlanjuje morfološko ustrojstvo hrvatskih i ruskih imenica u kojima se pomoću odgovarajućih morfema uspostavlja opreka po spolu. To su imenice koje znače (1) vršitelja radnje, (2) trpitelja radnje, (3) nositelja osobine, (4) sljedbenika kakva učenja, pokreta ili pravca, (5) pripadnika naroda ili stanovnika naseljenog mjesta.

Rod hrvatskih i ruskih imenica

U kategoriji gramatičkoga roda oba jezika imaju trojni sustav te razlikuju muški, ženski i srednji rod prema oblikotvornom morfemu (nastavku) u nominativu jednine. Nastavci imenica u nominativu uglavnom se podudaraju u ruskom i u hrvatskom jeziku.

Nominativ jednine imenica muškoga roda ima oblikotvorne morfeme $-\emptyset$ (rus. *брат*- \emptyset , *дом*- \emptyset , hrv. *vojnĭk*- \emptyset , *grād*- \emptyset), $-o$ (rus. *зороди́шк*- o , *хлебѹшк*- o , hrv. *Mār*k- o , *pospānk*- o) i $-e$ (rus. *мостѹш*- e , *подмастѣрь*- e , hrv. *Hrvo*j- e).

Nominativ jednine imenica ženskoga roda ima oblikotvorne morfeme $-a$ (u ruskom jeziku i $-я$) (rus. *сестр*- a , *земл*- $я$, hrv. *mā*jka, *kūć*- a), $-\emptyset$ (rus. *пá-дость*- \emptyset , *ночь*- \emptyset , hrv. *rādōst*- \emptyset , *nōć*- \emptyset) i $-e$ (samo u hrvatskom jeziku: *Jēl*- e).

Nominativ jednine imenica srednjega roda ima oblikotvorne morfeme $-o$ (rus. *сел*- o , hrv. *sēl*- o), $-e$ (rus. *нóл*- e , hrv. *pōlj*- e) i $-\emptyset$. Nastavak $-\emptyset$ u nominativu imaju hrvatske imenice s osnovom na *e/en* i na *e/et*: *ime*- \emptyset (genitiv *imen*-

a), *dijéte-∅* (genitiv *djètet-a*). Ruski lingvisti u imenicama srednjega roda tipa *úмя* i *дumя́* izdvajaju kao nastavak morfem *-a* (ortografski *-я*): *úм'-/a/* (*úмя*), *дum'-/á/* (*дumя́*) i sl. Smatramo da to nije zadovoljavajuće rješenje. Završni su samoglasnici u imenicama *dijéte* i *дumя́* refleksi praslavenskog nazala *ę* (**děte*), a izrazi *-et-* i *-at'* u zavisnim padežima (genitiv jednine: *djèt-et-a* i *дum'-ám'-u*) potječu od izraza koji je u zavisnim padežima nekadašnje sklonidbene vrste stajao nasuprot izrazu *ę* u nominativu. Ne smijemo zaboraviti da prikaz jezičnog sustava u jednom vremenski određenom razdoblju mora biti usklađen s činjenicom povijesnog razvoja jezika, što znači da sinkronija ne smije demantirati dijakroniju, a dijakronija ne smije demantirati sinkroniju. Zato izraz *-a-* (*-я-*) u nominativu jednine ruske imenice *дumя́* ne možemo razmatrati odvojeno od izraza *-am'* (*-ям-*) u zavisnim padežima (osim akuzativa). Ako prihvatimo činjenicu da alomorf *-am'* u genitivu jednine stoji nasuprot alomorfu *-a-* u nominativu jednine, onda postaje očito kako nasuprot genitivnom morfemu *-u* stoji nominativni morfem *-∅*: *дum'-á-∅* / *дum'-ám'-u*. Isto tako i u hrvatskoj imenici *dijéte* alomorf *-e-* u nominativu jednine stoji nasuprot alomorfu *-et-* u zavisnim padežima (nominativ *dijét-e-∅*, genitiv *djèt-et-a*). Dakle, oblici *дum'-á-∅* / *дum'-ám'-u* i *dijét-e-∅* / *djèt-et-a* genetski se podudaraju u oba jezika. Na isti se način može protumačiti i morfološko ustrojstvo imenica *ítme* i *úмя* (praslavenski **jьmę*): nominativ jednine *ítm-e-∅* i *úм'-a-∅* (ortografski *úм-я-∅*), genitiv jednine *ítm-en-a* i *úм'-en'-u* (ortografski *úм-en-u*). Zato smatramo da bi bilo logično razmatrati ruske imenice tipa *дumя́* i *úмя* kao imenice srednjega roda s nastavkom *-∅* u nominativu jednine i s osnovom na *a//am* (*я//ям*) i na *a//en* (*я//ен*).

Imenice stranoga podrijetla s osnovom na samoglasnik u ruskom jeziku najčešće pripadaju srednjem rodu (*купé, таксú, бра, денó, разý* itd.). U nekim se slučajevima rod takvih imenica određuje prema rodu zajedničkog pojma kojem pripadaju pojedini nazivi. Tako je riječ *авенíó* ženskoga roda kao i ruska imenica *элица* (ulica), a *сирóкко* je muškoga roda kao i riječ *вéтеп* (vjetar). Izvorne ruske imeničke osnove završavaju u pravilu na suglasnik, zato se imenice stranoga podrijetla s osnovom na samoglasnik u ruskom jeziku ne sklanjaju. Gramatike ruskoga jezika često svrstavaju nesklonjive imenice u tzv. nultu sklonidbu (rus. *нулевое склонение*), čija se paradigma sastoji od homonimičnih oblika s nastavkom *-∅* u svim padežima (*Русская грамматика I*, 1982: 506). S time se, međutim, ne možemo složiti. Nulti nastavak dobiva lingvističku relevantnost samo po odnosu prema markiranom članu opozicije, tj. odsutnost glasovno izraženog nastavka u nekom obliku paradigme mora biti suprotstavljena glasovno izraženim nastavcima u drugim oblicima te iste paradigme. Dovoljno je da nasuprot nastavku *-∅* stoji samo jedan formalno izraženi nastavak. Primjerice, hrvatske imenice ženskoga roda tipa *nôc-∅* mogu imati u svim zavisnim padežima jednine (osim akuzativa) nastavak *-i* (u instrumentalu je moguć i nastavak *-(j)ū* (*nôc-ū*), a nastavak *-i* se pojavljuje ako se imenica rabi s pridjevnom ili s kakvom pridjevnom riječju: (*s*) *òv-om nôc-i*). Nastavak *-∅* u nominativu i akuzativu izdvaja se na temelju usporedbe s nastavkom *-i* u svim drugim oblicima deklinacijske paradigme. Ruske imenice stranoga podrijetla s osnovom na samoglasnik imaju iste oblike u svim padežima (nom. jed. *кинó*, gen.

jed. *кинó*, dat. jed. *кинó* itd.). Radi se, dakle, o imenicama koje nemaju nastavak.

U hrvatskom jeziku imenice stranoga podrijetla kojima osnova u nominativu završava na samoglasnik pripadaju u pravilu muškom rodu i sklanjaju se kao imenice muškoga roda s osnovom na suglasnik: nom. jed. *klišē-ø*, gen. jed. *klišē-a*, dat. jed. *klišē-u* itd.

Za razliku od hrvatskog ruski jezik kategoriju roda izražava samo u jednini. Zato imenice koje imaju samo množinski oblik (tzv. imenice pluralia tantum) u ruskom jeziku nemaju rod (*сѢтк-и*, *вес-ѣ*, *дров-а* i sl.).

Razlika između roda i spola

Gramatičku kategoriju roda treba razlikovati od semantičkog pojma spola. Primjerice, hrvatska imenica *vòjvoda* ženskoga je roda, ali muškoga spola. Ona se sklanja kao imenica ženskoga roda s nastavkom *-a* u nominativu jednine, a njezin spoj s kakvom pridjevnom riječju pokazuje da je muškoga spola: *hrábar-ø vòjvod-a*, *náš-ø vòjvod-a* itd. (Silić, 2001: 22). Isto je i u ruskom jeziku: *xpábr-ый*, *воевóд-a*, *наш-ø воевóд-a* itd. Ruski gramatičari, međutim, utvrđuju pripadnost rodu *sintagmatski*: za njih je imenica *воевóда* muškoga roda budući da pridjevi koji s njom stupaju u vezu imaju u nominativu jednine nastavke *-ой*, *-ый* ili *-ий* (*Русская грамматика I*, 1982: 465).

Smatramo da sintagmatika nije problem morfologije te prilazimo određivanju gramatičkoga roda imenica *paradigmatski*, polazeći od toga da u samoj riječi mora biti oznaka roda izražena pomoću odgovarajućih oblikotvornih morfema. U tom slučaju imenice tipa *воевóда*, *юноша*, *дядя* pripadaju istom gramatičkom rodu (ženskom) kao i imenice tipa *сестра*, *тётя* zato što se njihovi oblikotvorni morfemi podudaraju: nom. jed. *воевóд-a*, *юнош-a*, *дяд'-a* (*дядя*), *сестр-а*, *тёт'-a* (*тётя*), gen. jed. *воевóд-ы*, *юнош-и*, *дядя-и*, *сестр-ы*, *тёт-и*, dat. jed. *воевóд-е*, *юнош-е*, *дяд-е*, *сестр-е*, *тёт-е* itd. U spojevima imenica *воевóда*, *юноша*, *дядя* s pridjevnim riječjima u jednini nameće se spol (muški), pa se kaže *храбрый воевóда*, *высокий юноша*, *лои дядя* i sl. Međutim, *spol* je sociološki, a *rod* lingvistički, tj. gramatički pojam. Dakle, pojam *spol* ne pripada morfologiji, nego leksikologiji.

Ruske imenice s jako izraženom ocjenom koje imaju nastavak *-a* u nominativu jednine i mogu se odnositi na osobu muškoga spola ili na osobu ženskoga spola (*сирот-а*, *ябед-а*, *грязнѢл'-a* (*грязнѢля*) i dr.) u ruskim se gramatikama svrstavaju u posebnu skupinu i definiraju kao tzv. imenice zajedničkoga roda (rus. *существительные общего рода*). Paradigmatski pristup utvrđivanju roda dopušta nam da govorimo o pripadnosti takvih imenica ženskom gramatičkom rodu zato što se one sklanjaju kao imenice tipa *сестра*, *тётя* i sl. Na spol ovih imenica upućuje najčešće spoj s pridjevnom riječju: *крѢгл-ый сирот-а* (muški spol) i *крѢгл-ая сирот-а* (ženski spol), iako su moguće i konstrukcije tipa *он так-ая плакс-а* i *она наш-ø запевáл-а*.

Ruske gramatike na prvo mjesto stavljaju deklinacijske tipove, a zatim sintagmatski određuju kojega su roda imenice, po kojem se tipu dekliniraju, pa se tako kaže da se po istom deklinacijskom tipu sklanjaju imenice ženskoga (*сестра́*), muškoga (*юноша́*) i zajedničkoga (*сирота́*) roda s nastavkom *-а* (ortografski *-а* i *-я*) u nominativu jednine (*Современный русский язык*, 2001: 407). Iz toga, međutim, ne proizlazi da je nastavak nominativa jednine uvijek, automatski pokazatelj deklinacijskoga tipa. Ne smijemo zaboraviti na gramatičku homonimiju. Imenice *день-ø* i *дань-ø* pripadaju različitim deklinacijskim tipovima, iako u nominativu jednine imaju nulti nastavak. Deklinacijski se tip izvodi iz deklinacijske strukture oblika i prepoznaje se po odnosu oblikotvornog morfema u nominativu prema oblikotvornim morfemima u zavisnim padežima: nom. jed. *день-ø* i *дань-ø*, gen. jed. *дн'-/а/* (*дня*) i *дан-и* itd. Upravo se na taj način provodi i paradigmatičko utvrđivanje gramatičkoga roda, to jest na temelju usporedbe nominativnih nastavaka imenica s nastavcima u zavisnim padežima.

Hrvatski i ruski mocijski morfemi

Mocijski morfemi služe za izricanje spola – muškog i ženskog. Usporedba mocijskih morfema u hrvatskom i ruskom jeziku provodit će se na temelju teoretskih stavova Josipa Silića, čiji se strukturalistički pristup morfološkoj problematici razlikuje od tradicionalnog pristupa koji je proveden u većini hrvatskih i ruskih gramatika. U svojoj analizi koristili smo se ovim radovima Josipa Silića: *Morfologija hrvatskoga jezika* (Zagreb, 1995), *Hrvatski jezik 2* (Zagreb, 2001) te poglavlje »Mocijski morfemi« iz *Gramatike hrvatskoga jezika* (u rukopisu).

Imenice u kojima se pomoću odgovarajućih morfema uspostavlja opreka po spolu mogu značiti vršitelja radnje, trpitelja radnje, nositelja osobine, pristašu kakva pravca ili učenja te pripadnika naroda ili stanovnika naseljenog mjesta.

Prema modelu »vršitelj radnje« tvore se najčešće imenice koje znače zanimanje. Uzmimo, na primjer, imenicu »učitelj«, čije morfemsko ustrojstvo izgleda ovako: *uč-i-telj-ø-ø*. Morfem *-telj-* znači »koji« ili »vršitelj radnje«, morfem *-ø-* znači »onaj« ili »muška osoba«, a morfem *-ø* znači »muški rod«. Ženski mocijski parnjak »učiteljica« ima morfemsko ustrojstvo *uč-i-telj-ic-a*, gdje morfem *-ic-* znači »ona« ili »ženska osoba«, a morfem *-a* znači »ženski rod«. Dakle, nasuprot morfemu *-ø-* sa značenjem »muška osoba« stoji morfem *-ic-* sa značenjem »ženska osoba«. Na taj se način uspostavlja suodnos »muški spol«: »ženski spol«. Nasuprot morfemu *-ø* koji znači »muški rod« stoji morfem *-a* sa značenjem »ženski rod«. Ruske imenice »учитель« i »учительница« imaju slično morfemsko ustrojstvo: *уч-ú-тель-ø-ø* i *уч-ú-тель-ниц-а*. Nasuprot morfemu *-ø-* koji znači »muška osoba« stoji morfem *-ниц-* koji znači »ženska osoba«, a nasuprot morfemu *-ø* koji znači »muški rod« stoji morfem *-а* sa značenjem »ženski rod«.

Morfemi koji imaju značenje »vršitelj radnje« često se podudaraju u oba jezika: *-аč-* (*рјѐв-аč-ø-ø* : *рјев-аč-ic-a*) i *-ач-* (*скрпун-ач-ø-ø* : *скрпун-ач-к-a*), *-ант-*

(*labòr-ant-ø-ø* : *labor-ànt-ic-a*) i *-ant-/-yant-* (*унниверс-áнт-ø-ø* : *универс-áнт-к-а*¹, *симул-áнт-ø-ø* : *симул-áнт-к-а*), *-ār-* (*slìk-ār-ø-ø* : *slìk-ār-ic-a*) i *-apb-/-ap-/-jap-* (*секрет-áръ-ø-ø* : *секрет-áръ-и-а*, *мал-áръ-ø-ø* : *мал-áръ-и-а*), *-āš-* (*košark-āš-ø-ø* : *košark-āš-ic-a*) i *-aui-* (*торг-áи-ø-ø* : *торг-áи-к-а*), *-āt-* (*advòk-āt-ø-ø* : *advok-át-kinj-a*) i *-am-* (*делег-áт-ø-ø* : *делег-áт-к-а*), *-en-* (*üč-en-ík-ø-ø* : *üč-en-ic-a*) i *-en-* (*уч-ен-úк-ø-ø* : *уч-ен-úц-а*), *-ent-* (*asist-ent-ø-ø* : *asist-ent-ic-a*), i *-enm-* (*студ-éнт-ø-ø* : *студ-éнт-к-а*), *-er-* (*spìk-er-ø-ø* : *spìk-er-ic-a*) i *-ep-* (*трéн-ep-ø-ø* : *трéн-ep-и-а*), *-graf-* (*daktil-ò-graf-ø-ø* : *daktil-ò-graf-kinj-a*) i *-graf-* (*гeо-гpáф-ø-ø* : *гeо-гpáф-и-чк-а*), *-ist-* (*specijàl-ist-ø-ø* : *specijàl-ist-ic-a*) i *-uct-* (*связ-úст-ø-ø* : *связ-úст-к-а*), *-or-* (*dòkt-or-ø-ø* : *dòkt-or-ic-a*) i *-op-/-èp-* (*òбкт-ор-ø-ø* : *òбкт-ор-и-а*, *лиф́т-èp-ø-ø* : *лиф́т-èp-и-а*), *-log-* (*псиh-ò-log-ø-ø* : *псиh-ò-log-инj-а*) i *-лог-* (*фил-ó-лог-ø-ø* : *фил-о-лог-úн'-а* > *фил-о-лог-úн-я*), *-telj-* (*врš-i-telj-ø-ø* : *врš-i-telj-ic-a*) i *-тель-* (*хран-ú-тель-ø-ø* : *хран-ú-тель-и-ц-а*), *-l-* (*tjèš-i-l-ac-ø-ø* : *tjèš-i-l-ic-a*) i *-л-* (*корм-ú-л-ец-ø-ø* : *корм-ú-л-и-ц-а*), *-òvn-* (*bùnt-òvn-ík-ø* : *bùnt-òvn-ic-a*) i *-òvn*² (*чин-òвн-и-к-ø* : *чин-òвн-и-ц-а*), *-n-* (*klèvet-n-ík-ø* : *klèvet-n-ic-a*) i *-н-* (*двòр-н-и-к-ø* : *двòр-н-и-к-и-х-а* > *двòр-н-и-ч-и-х-а*). U hrvatskom jeziku značenje »vršitelj radnje« imaju također morfemi *-and-* (*doktòr-and-ø-ø* : *doktòr-and-ic-a*), *-ar-* (s nepostojanim *a*) (*màgист-ар-ø-ø* : *màgист-р-ic-a*), *-èr-* (*magazin-èr-ø-ø* : *magazin-èr-к-а*), *-slov-* (*језик-о-слòв-ac-ø* : *језик-о-слòв-к-а*) i *-znan*³ (*pri-rod-ò-znán-ac-ø* : *pri-rod-ò-znan-к-а*). U ruskom smo jeziku izdvojili i ove morfeme: *-вед-* (*јзык-о-вèд-ø-ø* : *јзык-о-вèд-к-а*), *-ец-* (s nepostojanim *e*) (*плов-éц-ø-ø* : *плов-ч-úх-а* – s alternacijom *ц/ч*), *-ур-* (*команд-úр-ø-ø* : *команд-úр-и-а*), *-ун-* (*лг-Éн-ø-ø* : *лг-Éн'-j-а*, ortografski – *лгÉнья*) i *-ч-* (*тк-а-ч-ø-ø* : *тк-а-ч-úх-а*). Uz morfem *-ок-* koji nosi i sadržaj »vršitelj radnje« i sadržaj »muška osoba« ne uspostavlja se suodnos »onaj« : »ona« (*игр-òк-ø*, *ход-òк-ø*, *ед-òк-ø* i sl.).

Značenje »onaj« (»muška osoba«) nose u ruskom jeziku morfemi *-ø-*, *-ец-* (s nepostojanim *e*) i *-и-к-* kojima u hrvatskom jeziku odgovaraju morfemi *-ø-*, *-ac-* (s nepostojanim *a*) i *-и-к-*. Značenje »ona« (»ženska osoba«) imaju ruski morfemi *-и-ц-*, *-к-* i *-и-н'-/-ы-н'-*, koje možemo dovesti u vezu s hrvatskim morfemima *-ic-*, *-k-* i *-inj-*.

U ruskom jeziku značenje »ženska osoba« nose također morfemi: *-ecc-* (*поóт-ø-ø* : *поóт-écc-a*), *-ис-* (*акт-èр-ø-ø* : *акт-р-úс-а*), *-и-х-* (*врач-ø-ø* : *врач-úх-а*), *-и-чк-* (*биò-лог-ø-ø* : *биò-лог-úчк-а*), *-j-* (*плас-Éн-ø-ø* : *плас-Éн'-j-а*, ortografski *пласÉнья*), *-ух-* (*крик-Éн-ø* : *крик-Éх-а*), *-и-и-ц-* (*зрú-тель-ø-ø* : *зрú-тель-и-и-ц-а*) i *-и-* (*дирéкт-ор-ø-ø* : *дирéкт-ор-и-а*). Značenje »ženska osoba« nosi i hrvatski morfem *-kinj-* koji u ruskom jeziku nije

1 Imenice *универсант* i *универсантка* preuzete su iz Большой толковый словарь, 2000, str. 1389.

2 Morfem *-òvn-* izdvaja se u imenicama: *вин-òвн-и-к-ø*, *вин-òвн-и-ц-а*, *чин-òвн-и-к-ø* i *чин-òвн-и-ц-а* (Кузнецова-Ефремова, 1986: 62, 394).

3 Morfem *-znan-* izdvajamo ovdje kao sufiksoid koji ima istu funkciju kao i internacionalni sufiksoidi *-log-*, *-graf-* i sl. Usp.: *fil-ò-lòg-ij-а* i *језик-ò-znán-stv-ò*.

prisutan. Izbor morfema sa značenjem »ženska osoba« koji će stajati nasuprot morfemu sa značenjem »muška osoba« u oba jezika ovisi o sociolingvističkim razlozima. Primjerice, imenice poput *двор-н-иц-иц-а*, *врач-иц-а*, *докт-ор-иц-а* i sl., odnosno riječi koje u svom sastavu imaju morfeme *-иц-* ili *-иц-* sa značenjem »ženska osoba« ne pripadaju suvremenom ruskom književnom jeziku, nego narodnom razgovornom jeziku (rus. *просторечие*).

Uz morfeme koji znače »vršitelj radnje« Josip Silić izdvaja i morfeme sa značenjem »trpitelj radnje«. To su: *-ан-* (*прòгн-ан-иц-а* : *прòгн-ан-иц-а*), *-ен-* (*затвор-ен-иц-а* : *затвор-ен-иц-а*) i *-јен-* (*р̀ан-јен-иц-а* > *р̀ан-јен-иц-а* : *р̀ан-јен-иц-а*). U ruskom jeziku osim morfema *-ан-* (*содерж-ан-иц-а* : *содерж-ан-иц-а*) i *-ен-* (*лиш-ен-иц-а* : *лиш-ен-иц-а*) izdvojili smo još neke morfeme koji mogu označivati osobu na kojoj se vrši radnja. To su morfemi: *-ани-* (*из-гн-ани-иц-а* : *из-гн-ани-иц-а*), *-ант-* (*арест-ант-иц-а* : *арест-ант-иц-а*) i *-н-* (*за-лож-н-иц-а* : *за-лож-н-иц-а*).

Značenje »osobina« nose ovi hrvatski i ruski morfemi: *-āk-* (*вјѣшт-āk-иц-а* : *вјѣшт-āk-иц-а*) i *-ак-/як-* (*чуд-ак-иц-а* : *чуд-ак-иц-а*, *бос-як-иц-а* : *бос-як-иц-а* – s alternacijom *к/ч*), *-ав-* (*л̀ај-ав-иц-а* : *л̀ај-ав-иц-а*) i *-ав-* (*крас-ав-иц-а* : *крас-ав-иц-а*), *-ив-* (*примит-ив-иц-а* : *примит-ив-иц-а*) i *-иц-* (*лен-иц-иц-а* : *лен-иц-иц-а*), *-лјив-* (*л̀аž-лјив-иц-а* : *л̀аž-лјив-иц-а*) i *-лив-* (*счаст-лив-иц-а* : *счаст-лив-иц-а*). U hrvatskom su jeziku za osobinu predviđeni i morfemi *-јив-* (*š̀ал-јив-иц-а* > *š̀ал-јив-иц-а* : *š̀ал-јив-иц-а*), *-ѣлјив-* (*срам-ѣлјив-иц-а* : *срам-ѣлјив-иц-а*) i *-јāk-* (*себиѣн-јāk-иц-а* > *себиѣн-јāk-иц-а* : *себиѣн-јāk-иц-а*). Značenje »osobina« nose i ovi ruski morfemi: *-ач-* (*сил-ач-иц-а* : *сил-ач-иц-а*), *-н-* (*ѐм-н-иц-а* : *ѐм-н-иц-а*) i *-ун-* (*горб-ѐн-иц-а* : *горб-ѐн-иц-а* – ortografski *горбѐн-иц-а*).

Morfem *-иц-* može nositi i sadržaj »osobina« i sadržaj »muška osoba«, ali se u tom slučaju ne uspostavlja suodnos »muška osoba« : »ženska osoba« : *скуп-иц-а*, *нагл-иц-а*, *лж-иц-а* itd.

Sadržaj »pristaša, pripadnik, sljedbenik učenja, pokreta, reda ili pravca« imaju ovi hrvatski i ruski morfemi: *-ов-* (*аристòтел-ов-иц-а* : *аристòтел-ов-иц-а*) i *-ов-* (*молст-òв-иц-а* : *молст-òв-иц-а*), *-ев-* (*м̀атош-ев-иц-а* : *м̀атош-ев-иц-а*) i *-ев-* (*вр̀ангел-ев-иц-а* : *вр̀ангел-ев-иц-а*), *-ин-* (*бenedikt-ин-иц-а* : *бenedikt-ин-иц-а*) i *-ин-* (*бenedикт-ин-иц-а* : *бenedикт-ин-иц-а*), *-ант-* (*прòтѣст-ант-иц-а* : *прòтѣст-ант-иц-а*) i *-ант-* (*прòтест-ант-иц-а* : *прòтест-ант-иц-а*), *-ист-* (*рационал-ист-иц-а* : *рационал-ист-иц-а*) i *-ицт-* (*декабр-ицт-иц-а* : *декабр-ицт-иц-а*). Hrvatskom morfemu *-ијан-* (*вagner-ијан-иц-а* : *вagner-ијан-иц-а*) odgovara u ruskom jeziku morfem *-иан-* (*пресвитер-иан-иц-а* : *пресвитер-иан-иц-а*). Izdvojili smo još nekoliko ruskih morfema: *-ан-* (*лютер-ан-иц-а* : *лютер-ан-иц-а*) (kao morfem sa značenjem »muški spol« pojavljuje se ovdje *-ин-*), *-н-* (*языч-н-иц-а* : *языч-н-иц-а*), *-јан-* (ortografski *-ян-*) (*гегель-ян-иц-а* : *гегель-ян-иц-а*) i *-овик-/евик-* (*перед-овиц-иц-а* : *перед-овиц-иц-а*, *больш-евиц-иц-а* : *больш-евиц-иц-а*).

Sadržaj »pripadnik naroda, stanovnik zemlje, naseljenoga mjesta i područja« nose ovi morfemi u ruskom i hrvatskom jeziku: *-ас-* (s nepostojanim *a*) (*Славон-ас-иц-а* : *Славон-иц-а*) i *-иц-* (s nepostojanim *e*) (*нѐм-иц-а* : *нѐм-иц-а*), *-āt-*

(Azij-āt-ø-ø : Azij-at-kinj-a) i -am- (azu-ám-ø-ø : azu-ám-k-a), -ān- (Amerik-án-ac-ø : Amerik-ān-k-a) i -an-/-jan- (meksik-án-eu-ø : meksik-án-k-a, arn-yan-ún-ø : arn-yan-k-a), -čan- (Zágreb-čan-in-ø > Zágrep-čan-in-ø : Zágrep-čan-k-a) i -čan- (đat-čán-un-ø : đat-čán-k-a), -in- (Dalmat-in-ac-ø : Dalmat-in-k-a) i -un- (gryz-ún-ø-ø : gryz-ún-k-a), -uz- (Frànc-üz-ø-ø : Frànc-üz-kinj-a > Frànc-ūs-kinj-a) i -uz- (franuc-Éz-ø-ø : franuc-Éz-enk-a). Hrvatskom morfemu -k- odgovara ruski morfem -ok- (s nepostojanim o), s tim da je u oba jezika prisutna alternacija k/č, odnosno κ/ч (Tür-č-in-ø : Tür-k-inj-a i mÉp-ok-ø-ø : mур-ч-ánk-a).

U hrvatskom jeziku za pripadnika naroda ili stanovnika naseljenoga mjesta predviđeni su i morfemi: -ēz- (Kīn-ēz-ø-ø : Kīn-ēz-kinj-a > Kīn-ēs-kinj-a), -jan- (Tībet-jan-in-ø > Tībeć-an-in-ø : Tībeć-ān-k-a) i -jāk- (Bòsn-jāk-ø-ø : Bòš-nj-āk-ø-ø : Bošnj-āk-inj-a), a u ruskom jeziku i morfemi: -ak-/-jak- (nycc-ák-ø-ø : nycc-áč-k-a, sibur-ják-ø-ø : sibur-jáč-k-a – s alternacijom κ/ч), -um- (odess-úm-ø-ø : odess-úm-k-a) i -uč- (moskv-úč-ø-ø : moskv-úč-k-a).

Ovdje se kao morfem sa značenjem muškoga spola pojavljuje u hrvatskom jeziku -in- i -un- u ruskom. Kao morfemi ženskoga spola pojavljuju se u ruskom jeziku -enk-, -ank- i -jank-.

U oba jezika pojavljuje se i morfem -ø- koji ima i značenje »pripadnik« i značenje »muška osoba« (Hrvāt-ø-ø : Hrvāt-ic-a i xopvām-ø-ø : xopvām-k-a).

Mocija se može izražavati i supletivno kada se za označivanje osoba muškoga i ženskoga spola koriste dvije različite osnove, npr. *sīn* i *kčī* u hrvatskom jeziku i *сын* i *дочь* u ruskom jeziku.

Kod imenica koje označuju životinje nazivi za mužjaka i ženku često imaju supletivne oblike u oba jezika: *бык* i *корова*, *bīk* i *krāva*; *nemÉx* i *кÉрица*, *pī-jétao* i *kòkòš* itd. Moguća je i sufiksalna tvorba ženskoga mocijskog parnjaka: *lāv-ø-ø* : *lāv-ic-a* i *лев-ø-ø* : *льв-úč-a*, *slòn-ø-ø* : *slòn-ic-a* i *слон-ø-ø* : *слон-úx-a*. U ovim primjerima nasuprot morfemu sa značenjem »muški spol« (-ø- u hrvatskom i ruskom) stoji morfem sa značenjem »ženski spol« (-ic- u hrvatskom i -úč- ili -úx- u ruskom jeziku).

Proučavajući transmorfemizaciju ruskih imenica u hrvatskom jeziku, ustanovili smo da model i replika mogu imati isto morfemsko ustrojstvo. Primjerice, imenice *колхоз-н-ик-ø* i *колхоз-н-уц-a* nakon prilagodbe hrvatskom morfološkom sustavu izgledaju ovako: *kòlhoz-n-ik-ø* i *kòlhoz-n-ic-a*. Ruski morfem -n- i hrvatski morfem -n- nose značenje »vršitelj radnje«, a nasuprot morfemu sa značenjem »muška osoba« (-uk- u ruskom jeziku i -ik- u hrvatskom) stoji morfem sa značenjem »ženska osoba« (-uц- u ruskom i -ic- u hrvatskom jeziku). Na isti se način podudara morfemsko ustrojstvo mocijskih parnjaka *удáр-н-ик-ø* : *удáр-н-уц-a* i *ùdār-n-ik-ø* : *ùdār-n-ic-a* te *совхоз-н-ик-ø* : *совхоз-н-уц-a* i *sòvhoz-n-ik-ø* : *sòvhoz-n-ic-a*.

Ruskim modelima *mpÉж-ен-ик-ø* i *mpÉж-ен-уц-a* odgovaraju hrvatske replike *trùd-ben-ik-ø* i *trùd-ben-ic-a*. Ovdje značenje »vršitelj radnje« nose morfemi -en- (u ruskom) i -ben- (u hrvatskom).

Ruski morfem *-eč-* može nositi i sadržaj »pristaša pokreta« i sadržaj »muška osoba«, a u hrvatskim rusizmima umjesto morfema *-eč-* pojavljuje se morfem *-ac-* (*комсомол-еч-ø* : *комсомол-к-а* i *комсомол-ас-ø* : *комсомол-к-а*).

Morfem *-k-* sa značenjem »ženska osoba« transmorfemizira se u hrvatskom kao *-inj-* u ovim primjerima: *кулáк-ø-ø* : *кулáч-к-а* i *кùлáк-ø-ø* : *кùлáк-инь-а*, *бóльш-евíк-ø-ø* : *бóльш-евíч-к-а* i *болjш-èвìк-ø-ø* : *болjш-евìк-инь-а*, *мèньш-евíк-ø-ø* : *мèньш-евíч-к-а* i *менjш-èвìк-ø-ø* : *менjш-евìк-инь-а*.

Imenice poput *boljšèvìk* i *menjšèvìk* rusizmi su i semantički i strukturom, budući da se sastoje od morfema ruskoga podrijetla. Izdvojili smo i skupinu hrvatskih imenica koje nisu rusizmi u smislu njihove strukture, ali imaju rusko podrijetlo značenja. Morfemsko ustrojstvo takvih »semantičkih« rusizama obuhvaća internacionalne morfeme prisutne u svim europskim jezicima. I u ruskom i u hrvatskom jeziku često se pojavljuje morfem latinskog podrijetla *-ist-* (*-ušt-*) koji nosi sadržaj »pristaša ili sljedbenik učenja, pokreta ili pravca«: *тpоуц-úшт-ø-ø* i *тròck-ист-ø-ø*, *октябр-úшт-ø-ø* i *октòбр-ист-ø-ø*, *сталин-úшт-ø-ø* i *сталjìn-ист-ø-ø*. Ženski mocijski parnjaci ovih imenica tvore se pomoću morfema *-к-* u ruskom i *-kinj-* u hrvatskom jeziku: *тpоуц-úшт-ø-ø* : *тpоуц-úшт-к-а* i *тròck-ист-ø-ø* : *тròck-ист-kinj-а*, *октябр-úшт-ø-ø* : *октябр-úшт-к-а* i *октòбр-ист-ø-ø* : *октòбр-ист-kinj-а*, *сталин-úшт-ø-ø* : *сталин-úшт-к-а* i *сталjìn-ист-ø-ø* : *сталjìn-ист-kinj-а*.

Zaključno bi se moglo reći da tipološka i genetska sličnost hrvatskoga i ruskoga jezika najviše dolazi do izražaja na razini morfološkog sustava, što potvrđuje i sličnost morfemskog ustrojstva hrvatskih i ruskih imenica u kojima morfemi sa značenjem muškoga spola stoje nasuprot morfemima koji znače ženski spol.

Bibliografija

Rječnici i priručnici

- Anić, V. (1998). *Rječnik hrvatskoga jezika*. Zagreb.
- Anić, V., Goldstein, I. (1999). *Rječnik stranih riječi*. Zagreb.
- Klaić, B. (1985). *Rječnik stranih riječi. Tuđice i posuđenice*. Zagreb.
- Rječnik hrvatskoga jezika* (2000). Glavni urednik Jure Šonje. Zagreb: Leksikografski zavod Miroslav Krleža.
- Большой толковый словарь русского языка* (2000). Гл. ред. Кузнецов С. А. Санкт-Петербург.
- Кузнецова, А. Т., Ефремова, Т. Ф. (1986). *Словарь морфем русского языка*. Москва: Русский язык.
- Обратный словарь русского языка* (1974). Москва: Советская Энциклопедия.
- Ожегов, С. И., Шведова, Н. Ю. (2000). *Толковый словарь русского языка*. Москва.
- Словарь русского языка в 4 томах* (1999). Москва: АН СССР.
- Фасмер, М. (1986). *Этимологический словарь русского языка в 4 томах*. Москва: Прогресс.
- Языкознание. Большой энциклопедический словарь* (2000). Гл. ред. Ярцева В. Н. Москва: Большая Российская энциклопедия.

Literatura

- Bukarica, M. (1999). Rod imenica koje znače profesiju u ruskom i hrvatskom jeziku. *Suvremena lingvistika* 47–48, 3–28. Zagreb.
- Silić, J. (1995). *Morfologija hrvatskoga jezika: udžbenik za 2. razred gimnazije*. Zagreb: Školska knjiga.
- Silić, J. (2001). *Hrvatski jezik 2*. Zagreb: Školska knjiga.
- Историческая типология славянских языков* (1986). Под ред. Мельничука А. С. Киев.
- Русская грамматика 1* (1982). Под ред. Шведовой Н. Ю. Москва: Наука.
- Современный русский язык* (2001). Под ред. Новикова Л. А. Санкт-Петербург: Лань.

Образование парных существительных, обозначающих лиц мужского и женского пола, в хорватском и русском языках

В работе проводится сравнение морфемного состава хорватских и русских существительных, в которых морфемы со значением »мужской пол« противостоятся морфемам со значением »женский пол«. Анализ основывается на структуралистском подходе к морфологической системе, примененном Йосипом Силичем в его трудах по морфологии хорватского языка.

Вначале рассматривается распределение хорватских и русских существительных по родам и определяется необходимость разграничения социологического понятия »пол« от грамматического понятия »род«. Затем анализируется структура хорватских и русских существительных, которые при помощи соответствующих морфем выражают противопоставление по полу и означают (1) субъекта, производителя действия, (2) лицо, на которое направлено действие, (3) носителя признака, (4) последователя какого-либо учения, движения или направления, (5) лицо по его национальной принадлежности или месту жительства.

Ključne riječi: mocijska tvorba, morfem, morfologija, hrvatski jezik, ruski jezik

Ключевые слова: образование родов, морфема, морфология, хорватский язык, русский язык